

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРА НА ТРУДА В БЪЛГАРИЯ С НАВЛИЗАНЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ

Зорница Русинова¹

Резюме

Преструктурирането на икономиката с навлизането на изкуствения интелект, зеленият преход и новите технологии неминуемо ще породят нови процеси на пазара на труда. Тези процеси имат по-голям положителен ефект за създаване на работни места и в тази връзка подкрепата за бизнеса и работещите трябва да е основен приоритет на активната политика на пазара на труда. Като цяло, навлизането на ИИ се очаква да наруши традиционните процеси и роли на пазара на труда в България. Основната предпоставка за успешна трансформация е свързана с това как образователна, обучителна, бизнес среда ще се адаптират и ще използват потенциала на ИИ на пазара на труд.

Ключови думи : пазар на труда; изкуствен интелект; умения; работна сила
JEL: I31; I32; I38

THE CHALLENGES ON THE LABOUR MARKET IN BULGARIA DUE TO ARTIFICIAL INTELIGENCE

Zornitsa Roussinova ²

Summary

The transformation of economy, due to artificial intelligence development, the green transition and new technological changes will bring new challenges to the labour market. These processes will bring huge positive effect to job creation, thus the support to business and working people should be the main priority of active labour market policies. The use of AI is overall expected to break the traditional processes and roles on the labour market in Bulgaria. The main condition the transformation to be successful is the way educational, lifelong learning, business environment will adapt and use the potential of AI on the labour market.

Key words : labor market; artificial intelligence; skills; workforce

JEL: I31; I32; I38

¹ Докторант, Катедра Човешки ресурси и социална защита“ Университет за национално и световно стопанство, z.roussinova@esc.bg

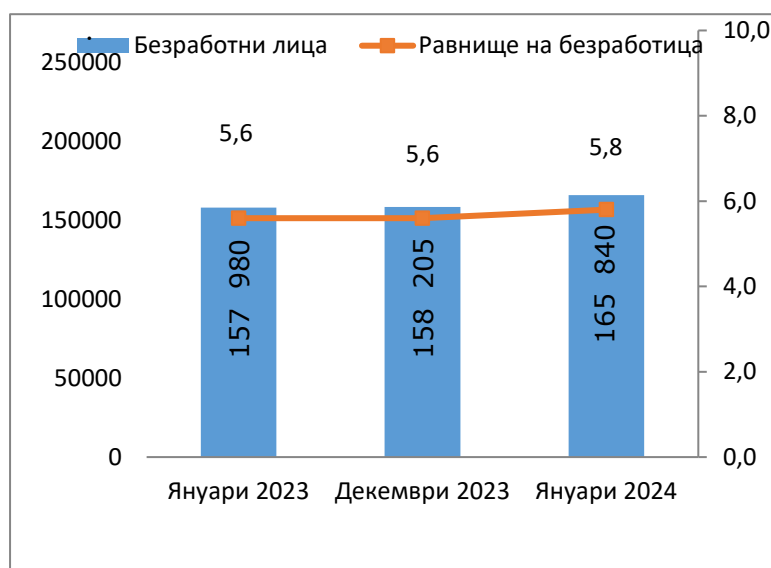
²PhD Student, Department of Human Resources and Social Protection University of National and World Economy, z.roussinova@esc.bg

УВОД

Пазарът на труда се определя като икономическо пространство, в което се намират или срещат търсещите и предлагащите работа³. За разлика от другите стоки създаването на стоката “труд“ изисква дългогодишен период, в който се извършват инвестиции в образование, професионално обучение и подготовка. Новата ситуация на пазара на труда от средата на 2023 г. е до голяма степен предизвестена. Промените представляват най-вече окончателната нормализация след Covid-19, но на този фон на преден план отново излизат дългосрочните структурни проблеми – ниските нива на образование и умения на хората извън заетост, регионалните неравенства, слабите политики по преквалификация и активиране. За това са нужни реформи на свързаните с пазара на труда системи, така че тези проблеми да се решат и да се преодолее рискът от стагнация и оттам пропуснат икономически растеж заради липсващи или пък неквалифицирани работници. Налице са новите предизвикателства, свързани с навлизането на изкуствения интелект, зелената трансформация, дигитализация и големите демографски предизвикателства пред България.

През миналата година започва видим спад на регистрираните в бюрата по труда свободни работни места. За началото на 2024 административната статистика на Агенция по заетостта отчита равнище на регистрирана безработица от 5.8%⁴ през януари, като се увеличава с 0.2 п.п. спрямо предходния месец и на годишна база. Регистрираните безработни в края на месеца са общо 165 840 лица, като числеността им се увеличава с 4.8% спрямо месец декември 2023 г., а на годишна база са със 7 860 (5.0%) лица повече.

Фиг.1. Брой безработни лица и равнище на безработица

³ Икономика на труда, УНСС 2016 – Л. Дулевски, Л. Стефанов, М. Атанасова, М. Паунов, Н. Павлов, Х. Малешков

⁴ Равнището на безработица се определя като дял на регистрираните безработни лица от икономически активното население на възраст 15-64 г., установено при Преброяване 2021 г.

Прегледът на равнището на безработица по области показва, че то е по-ниско от общото за страната (5.8%) в девет области - София-град, Варна, Стара Загора, Габрово, Перник, Пловдив, София, Бургас и Ямбол. В останалите 19 области равнището е над средното за страната, като най-високите му стойности продължават да се отчитат в области Видин и Монтана⁵. Последните месеци на 2023 г. и началото на 2024 се характеризират както с ниско предлагане, така и ниско търсене на труд – с други думи, пазарът на труд стагнира. Рано е да се каже дали тенденцията е трайна, като по-сигурен индикатор за това ще е търсенето на труд в първите месеци на 2024 г. Въпреки това, охлаждането на пазара на труд има сериозни последици както за очакваната динамика на заплатите в краткосрочен план, така и за икономическа активност като цяло. Свитата конкуренция за работници потенциално намалява натиска върху работодателите да повишават възнагражденията, особено предвид спада на търсенето във високотехнологичния сектор. Забавянето на ръста на заетостта от своя страна застрашава пропуск на потенциала за растеж на икономиката заради невъзможността на фирмите да реализират плановете си за експанзия. По всичко личи, че безработицата в страната е достигнала равновесие, като тези, които могат да бъдат наети на работа са намерили работни места, а почти всички, които не успяват трайно са преминали в групата на неактивните. Показателно, е, че въпреки високия деклариран недостиг на труд, останалите безработни не успяват да се реализират – те или имат неподходящи образование и умения спрямо търсенето, или са в региони, където търсенето е ниско. Част от причината за това е профилът на голяма част от безработните лица. Новата картина на икономическото състояние на България по данни на Евростат, няма как да не се отрази на пазара на труда. Ниско ниво на образование, на дигитални умения и на включване в обучения за възрастни. На този фон обаче на преден план отново излизат и дългосрочните структурни проблеми – ниските нива на образование и умения на хората извън заетост, регионалните неравенства, слабите политики по преквалификация и активиране. Това от своя страна поставя на дневен ред острата нужда от реформи на свързаните с пазара на труда системи, така че тези проблеми да се адресират, за да се преодолее рискът от стагнация и оттам пропуснат икономически растеж заради липсващи или пък неквалифицирани работници. Както и много други страни членки, България предприе наскоро законови промени за по-добра регламентация на дистанционната работа. Промените в Кодекса на труда предполагат по-добра закрила за работещите, но и за работодателите. Много от фирмите използват дистанционната, за да запазят персонала си. Дистанционната работа остава и желана сред служителите, като по-гъвкава и даваща възможност на работодатели и работници за по-голяма ефективност на разходите. Демографската картина на страната също прогнозира предизвикателства на пазара на труда. Броят на населението, структурата по пол, естественият и миграционният прираст, имат пряко влияние върху пазара на труда. Промяната в тези основни показатели води до промяна в съотношението на броя на населението в подтрудоспособна, трудоспособна и надтрудоспособна възраст. Необходимо е да се разработи цялостна нова политика по демография, която да отразява специфични проблеми за пазара на труда. Необходимостта от дигитални умения, е другото голямо

⁵ Наблюдение на работната сила от АЗ

предизвикателство на пазара на труда. България е на предпоследно място сред страните от ЕС по дял на населението с поне базови дигитални умения. Това сочи най-новото изследване на Евростат, основано на събраните данни за използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в домакинствата на континента. Друга тенденция за България е голямата пропаст по този показател между големите градове и селските райони. За първите, хората с дигитални умения са 40%, но при вторите дялът им пада под 20%. Страната ни е с най-малко граждани, които имат такива базови компетенции в селските райони на целия ЕС.

Проблем, който е не само ключов за интеграцията и благосъстоянието на зоните различни от тези на областните населени места, но и за развитието на икономиката на страната, като цяло. С това предизвикателство се сблъсква и IT индустрията, която се опитва да диверсифицира местата, в които се развиват дейности с добавена стойност.

Конкретни целенасочени мерки има в програмите, съфинасирани от ЕС, както и в Плана за възстановяване и устойчивост. Несъответствие между умения и нужна квалификация е един от другите сериозни проблеми. Това е особено задълбочен проблем при младите хора и при малцинствата. Тук решенията са свързани с доста по-силно обвързване на началното и средно образование с изграждане на умения. Политиката по доходите също има голямо отражение върху пазара на труда. Регулирането на механизъм за определяне на минимална работна заплата, като национално решение за транспониране на директивата на ЕС за минималните доход, ще даде възможност за предвидимост и сигурност като у работещите, така и сред работодателите.

Законодателство, свързано с механизмите за закрила, макар и пасивна политика, също и инструмент, който може по-ефективно да повлияе на пазара на труда. Като цяло, пазарът на труда в България има подобни предизвикателства като останалите страни от ЕС. Но има и съществени разлики като нива на заплащане, регулаторна рамка, заетост и безработица. Част от тези прилики и разлики е добре да се изследват и да се вземат предвид от правителства и социални партньори при формиране на следващи мерки.

ВЪЗМОЖНОСТИ

Интегрирането на изкуствения интелект в пазара на труда в България, както и в други страни, ще доведе до съществени промени при много сектори и работни места. Ето някои от възможните въздействия:

1. Автоматизиране на рутинни задачи. ИИ технологии, като алгоритми за машинно четене и работна автоматизация на процеси, може да автоматизира рутинни и повтарящи се задачи в определени сектори. Това може да доведе до пренасочване

на работници, които изпълняват ръчни или повтарящи се задачи, особено в сектори като производство, административно обслужване или търговия.

2. Създаване на нови длъжности. ИИ може да автоматизира част от задачи на определени работни места, но има и потенциал да създаде нови. Например, очаква се да има по-голямо търсене на ИИ специалисти, учени, които се занимават с анализ на данни, инженери за машинно четене, специалисти, които се занимават с разработка, поддръжка и наблюдение и на ИИ системи. Ще има и нови роли, които ще се занимават с интеграция на ИИ технологии със съществуващи процеси и оптимизирането им.
3. Повишаване на уменията. С навлизането на ИИ ще има все по-голяма нужда от работници, които да придобиват нови умения, за да останат адаптивни и с възможности да ги наемат. Усъвършенстването на уменията ще е от съществено значение на да помогне на работниците да станат адаптивни към променящите се изисквания и трансформирането им към нововъзникващи роли, които изискват човешка креативност, емоционална интелигентност, умения за решаване на проблеми, междуличностни отношения – сфери, които са само за хората.
4. Преход между образование и обучение. Развиването на ИИ ще доведе до промени в образованието и обучителните програми, така че да се осигурят необходимите умения на работната сила, съобразени с бъдещето. Това предполага, теми свързани с ИИ да се интегрират в образователния процес, в системата за учене през целия живот и да се улесни достъпът до програми, които са свързани с ИИ.
5. Улеснен процес на вземане на решения и производителност. ИИ технологиите могат да аугментират човешките възможности като осигуряват процеси, свързани с данни и вземане на решения. Това може да доведе до ръст на производителността и ефективността в различни индустрии, като това ще даде възможност на отдени бизнеси да са по-иновативни и по-конкурентни на глобалния пазар.
6. Етични и регулаторни проблеми. Широкото разпространение на ИИ повишава значението на етични и регулаторни рамки, които да осигуряват конфиденциалност, прозрачност, превенции за фалшификации. Необходимо е в България да се създаде такава правна рамка и това ще улесни процесите на пазара на труда.

На долната фигура може да се види административната статистика на Агенция по заетостта за януари 2024.

Фиг.9. Заявени работни места на първичен пазар по длъжности през януари 2024 г.

ЗОРНИЦА РУСИНОВА

От всички места на първичния пазар, 691 са новоразкрити, като най-много са тези в преработващата промишленост (155) и в търговията (137). Делът им е 6.9% от всички обявени места на първичен пазар. Работните места, свързани със сезонната заетост са 217. Отчита се увеличение със 184 работни места спрямо декември 2023 г. и спад с 37 работни места на годишна база. Най-много сезонни места са заявени в хотелиерство и ресторантьорство (120) и в транспорт, складиране и пощи (53).

От друга страна, е ясно изразена и тенденцията за недостатъчни кадри, особено ниско квалифицирани в сферата на преработката. Това е един от секторите, които биха могли с автоматизиране на определени процеси чрез ИИ да успее да реши проблема си и недостиг на кадри. При наличие на добро прогнозиране и систематично проследяване на статистика за недостиг на кадри, биха могли да се развият конкретни политики за подкрепа от страна на държавата по сектори или региони с използване на ИИ.

В здравеопазването например ИИ се използва за анализ на данни за пациенти с цел идентифициране на потенциални рискове за здравето и предоставяне на персонализирани препоръки за лечение. Във финансовата сфера ИИ се използва за автоматизиране на рутинни задачи като откриване на измами и оценка на риска.

Друг пример за ИИ на пазара на труда е използването на чатботове в обслужването на клиенти. Това означава, че не само по отношение на нискоквалифициран труд, но и по отношение на професии, които предполагат по-висока степен на образование може да се внедри ИИ.

Като цяло, навлизането на ИИ се очаква да наруши традиционните процеси и роли на пазара на труда в България. Основната предпоставка за успешна трансформация е свързана с това как образователна, обучителна, бизнес среда ще се адаптират и ще използват потенциала на ИИ на пазара на труда.

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основните приоритети за повишаване на заетостта и решаване на проблемите на пазара на труда, трябва да са в краткосрочен план и в дългосрочен – до 2030 г. През първия

период на преден план е възстановяването на икономиката и достигането на заетост на нива от 2019 г., съчетано с реализиране на мерки за повишаване качеството на работната сила с фокус върху придобиването на дигитални умения и пригодността ѝ за заемане на нови работни места, в случаите на реструктуриране на засегнатите от пандемията сектори. За целия период до 2030 г. повишаването качеството на работната сила ще отчита изискванията на работните места на база прогнозите за търсенето на работна сила с определени умения, дигитализацията и новите технологии. Икономическият растеж и демографските процеси обуславят приоритета за увеличаване на предлагането на работна сила като все повече неактивни лица, безработни от неравнопоставените групи на пазара на труда (младежи, продължително безработни, хора с увреждания, безработни над 55 г., ранни пенсионери и др., приоритетно от икономически по-слабо развитите региони), се включат на пазара на труда като търсещи работа. За повишаване предлагането на работна сила до 2030 г. ще се прилагат активиращи политики, съобразени с индивидуалните характеристики и потребности, както на икономически неактивните лица, така и на лицата от неравнопоставените групи на пазара на труда, а също и на всички търсещи работа лица. Активната политика на пазара на труда ще се развива по посока на повишаване обхвата и качеството на предоставяните услуги за подобряване на търсенето на работа и ограничаване прилагането на програми за масова субсидирана заетост. Ще се търси по-висока ефективност, като предприетите мерки спрямо търсещите работа лица ще целят трайно повишаване на пригодността за заетост и осигуряване на устойчива заетост в реалната икономика. Това от своя страна повишава ефикасността на политиките, тъй като изпълнението на програмите за пряко създаване на работни места изисква твърде високи ежегодни разходи. Реструктурирането на икономиката, зеленият преход и новите технологии неминуемо ще породят закриване на работни места и освобождаване на работна сила, за която ще бъдат осигурени възможности за обучение, насочване към свободни работни места и бърз преход към нова заетост. Тези процеси имат по-голям положителен ефект за създаване на работни места и в тази връзка подкрепата за предприемачеството е основен приоритет на активната политика. Наред с финансовата подкрепа ще се предоставя консултиране, услуги и менторство за постигане на пазарна устойчивост и иновации на новите стартиращи бизнеси. С цел разширяване на регионалния подход и прилагане на по-малко централизирани универсални мерки, регионалните програми за заетост ще се развиват по посока на публично-частното партньорство и осигуряването на устойчива заетост на безработни лица, които са повишили своята пригодност за заетост.

Повишаването на доходите и провеждането на политика по отношение на помощите и обезщетенията за стимулиране на заетостта и активното поведение на пазара на труда ще повиши активността и мотивацията за труд. Ефективно управление на свободното движение и миграционните процеси също може да подпомогне осигуряване на работна сила според потребностите на пазара на труда. През настоящото десетилетие все повече се повишава значимостта на приоритетите за осигуряване на равни възможности за достъп до заетост чрез повишаване на уменията, осигуряване на равенство между половете на пазара на труда, създаване на условия за съчетаване на личния и

ЗОРНИЦА РУСИНОВА

професионалния живот, особено в условията на действие на ограничителни противоепидемични мерки.

Нарастването на търсенето на работна сила за заетост на качествени високопродуктивни работни места е ключов приоритет, чието постигане изисква специални мерки по отношение на икономически по-слабо развитите региони, малките и средните фирми, социалната икономика, икономиката за опазване на околната среда и справяне с екологичните проблеми, стартирането на бизнес в иновативни и с прилагане на новите технологии отрасли.

Прилагането на нови форми на труда, в т.ч. работа от разстояние не само в условията на пандемия, но и в бъдеще, ще гарантира устойчивост на заетостта като приоритетно се развива и нормативната база за подобряване на гъвкавостта и осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд, развитие на корпоративната социална отговорност, гарантиране на достъп до социални права на работещите при новите форми на труд, превенция срещу недеklarирана заетост, което от своя страна изисква минимизиране на нерегламентирания труд и повишаване на социалната сигурност.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Димитрова, Г.,(2009), Развитие на организационните комуникации при провеждане на студентски стажове в реална работна среда, Сборник „Студентски стажове – инвестиция за бъдещето на младите хора, Изд. АЛТ -50, С., с.54 (Dimitrova, G.,(2009), *Razvitie na organizatsionnite komunikatsii pri provezhdane na studentski stazhove v realna работна среда, Sbornik „Studentski stazhove – investitsia za badeshteto na mladite hora, Izd. ALT - 50, S., s.54)*

[2] Пандурска, Р., (2019) Пенсионни продукти. Проблеми и алтернативи за България, Изд. Комплекс -УНСС, С., с.17 (Pandurska, R., (2019) *Pensionni produkti. Problemi i alternativi za Bulgaria, Izd. Kompleks -UNSS, S., s.17)*

[3] Атанасова, М., (2019), Управление и развитие на човешките ресурси в организациите – съвременни тенденции и предизвикателства, сп. Научни трудове, том 3, с.16. (Atanasova, M., (2019), *Upravlenie i razvitie na choveshkite resursi v organizatsiite – savremenni tendentsii i predizvikelstva, sp. Nauchni trudove, tom 3, s.16)*

[4] Апостолов, В., (2023), Предизвикателства пред индустриалните отношения в условията на дигитализация, Сборник с доклади от Юбилейна научна конференция „Трудът и социалната защита в условията на глобални обществени, икономически и социални промени“, изд. комплекс, УНСС ISBN 978-619-232-731-6, 2023 г. с.160 (Apostolov, V., (2023), Predizvikelstva pred industrialnite otnoshenia v usloviyata na digitalizatsia, Sbornik s dokladi ot Yubileyna nauchna konferentsia „Trudat i sotsialnata zashtita v usloviyata na globalni obshtestveni, ikonomicheski i sotsialni promeni“, izd. kompleks, UNSS ISBN 978-619-232-731-6, 2023 g. s.160)